

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.015.3: 002.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/28.208560>

Карина АВРАМЕНКО,

orcid.org/0000-0003-3180-5859

асистент кафедри германської філології

*Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
(Мелітополь, Запорізька область, Україна) karinavramenko@gmail.com*

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИК ВИКЛАДАННЯ І РОЗВИТОК НАВИЧОК ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті розглянуто шляхи впровадження методик викладання та розвитку навичок інфомедійної грамотності в підготовці майбутніх педагогічних працівників. Інформація подана відповідно до принципів концепту медіа інформаційної грамотності, представлених міжнародною організацією ЮНЕСКО. На основі проаналізованої методологічної бази, а також власного педагогічного досвіду авторкою запропоновано найефективніші методи, вправи й найсприятливіші умови щодо розвитку навичок критичного мислення та виховання медіакультури в студентів педагогічних вишів. Стаття надає аналіз засобів, які спрямовані на впровадження та розвиток медіаграмотності. Багато уваги приділяється необхідності інтеграції медіаосвіти в навчальний процес майбутніх педагогічних працівників. Повідомляється про те, що медіаграмотність – це як невідкладна потреба сьогодення, так і особистісний розвиток власного критичного мислення. Різні форми фейкових новин легко поширюються в мас-медіа. Вони приймають різні форми: чутки, не добросовісні наукові посилання. Брак медіаграмотності в сучасному суспільстві вимагає нагальної потреби вміння розрізняти правду від вигадки. Майбутні вчителі потребують набуття навичок критичного мислення та формування морального зобов'язання відшукувати істинні джерела інформації. Без ретельного методологічного дослідження буде важко розрізнити медіа явища, які зараз забруднюють медіапростір. У зв'язку із цим викладаються відповідні підходи для виявлення різниці між правдивим і неправдивим повідомленням. Ці медіа явища потребують особливої наукової уваги. Інформаційні середовища пропонують особливий медіаконтент і потужну хвилю неперевіреної інформації. Немає сумнівів, що зміст інформації впливає на довіру людей. Освіта майбутнього педагога повинна бути релевантною до потреб сучасного суспільства. Формування цифрової освіти майбутніх педагогів забезпечує високу ефективність їхніх професійних здібностей відповідно до соціально-економічних вимог сьогодення. Медіаграмотна особистість може з'явитися лише як результат медіаосвіти. Інформаційна грамотність є основою інформаційної культури особистості. У статті підкреслюється, що інформаційна культура є одним із найважливіших факторів успішної професійної діяльності майбутніх вчителів.

Ключові слова: *інфомедійна грамотність, медіаграмотність, критичне мислення, принципи ЮНЕСКО, педагогічний працівник.*

Karyna AVRAMENKO,

Assistant at the Department of German Philology

*of Melitopol National Pedagogical University of Bogdan Khmelnytsky
(Melitopol, Zaporizhzhya region, Ukraine) karinavramenko@gmail.com*

AN IMPLEMENTATION OF METHODOLOGY AND THE DEVELOPMENT OF INFOMEDIA SKILLS TO FUTURE TEACHERS

The article examines the way of implementation of teaching methods and development of infomedia skills by means of training of the future teachers. The information is provided according to the principles of media education concept and it is submitted by the international organization UNESCO. On the basis of the analyzed methodology and author's personal experience the most effective approaches, exercises and the most favorable educational environment are offered to develop students' critical thinking. The article presents an analysis of the ways which stress on the implementation and development of media skills. Much attention is given to the necessity of the integration of media education to the studying process of the future teachers. It is reported that being a media skilled person is an urgent need for this time. It is noted that the developing of confident critical thinking is the purpose of the present. Different forms of fake news easily spread across the media. They've got different shapes as gossip, junk science. There is a lack of media literacy skills in a modern society and we need to distinguish truth from fantasy. Future teachers require critical skills and moral commitment to truth-seeking. Without methodologically rigorous, empirical research, we are certainly not going to understand the

underlying symptoms that have caused the current situation on in a position to work collaboratively on effective solutions. In connection with this proper approaches in distinguishing messages that are true from those that are false are in great importance. We agree that fake news, misinformation are real problems that require scientific attention. Information environments offered specific media content and current wave of disinformation. It goes without saying that the content of information can affect whether people find it credible. So, education of future specialists involve the improving the technology of education, bringing it closer to the requirements of modern society and to train media approaches which are especially relevant today. The issues of forming digital studies of teacher's personal qualities provide high effectiveness of their professional pedagogical activity under new social-economic conditions are of great importance.

Key words: infomedia education, media skills, critical thinking, UNESCO principles, educational worker.

Постановка проблеми. Натепер триває епоха інформаційного вибуху. Людство досягло значного прогресу у сфері комунікації та обміну даними, оскільки, за свідченнями Б. Марра, футуриста й стратегічного радника з питань бізнесу й технологій для урядів і компаній: «Тільки за останні два роки було створено 90 відсотків даних у світі». Саме великий обсяг даних, що створюється, разом з їхньою доступністю та розповсюдженістю, приводить до виникнення діалектичної суперечності в інформаційній сфері. З одного боку, зріс рівень грамотності населення, що є однією із цілей сталого розвитку ООН («Ціль 4: Якісна освіта») (Sustainable Development Goals of United Nations), і стали доступнішими можливості для саморозвитку, самовираження та комунікації. З іншого боку, низький рівень цензури й неможливість охопити весь великий масив даних внутрішніми гейткіперами призводить до просочення в Інтернет, а, відповідно, й на велику аудиторію, неякісної та неправдивої інформації. У зв'язку із цим останнє десятиліття ознаменоване появою або набуттям нового загрозливого значення багатьох явищ, як-от: фейк, постправа, маніпуляція, дезінформація, пропаганда тощо.

Не можна сказати, що до 2013–2014 років медіаграмотність не була освітньою категорією, оскільки ще у 2010 році була затверджена Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. Утім, усвідомлення й актуалізація необхідності розвитку медіаосвіти й виховання медіаграмотності в суспільстві прийшли разом із початком російської агресії – тоді ж і з'являються перші фейки про Україну. Участь у гібридній війні, необхідність знаходити гідну відповідь замість продукування контрпропаганди – саме такий, на жаль, негативний досвід призвів до того, що розвиток критичного мислення став освітнім трендом. Необхідність імплементації медіаосвіти в навчальний процес наразі вже ні в кого не викликає сумнівів.

Але більшу частину необхідних для навчання учнів або студентів теоретичних і практичних знань вчителі й викладачі отримують самостійно – або на курсах підвищення кваліфікації, або на освітніх конференціях чи інших обмінах

професійним досвідом, або в процесі самоосвіти. Оскільки того потребують виклики часу, вважаємо за необхідне впроваджувати елементи розвитку навичок інфомедійної грамотності вже безпосередньо в процес підготовки майбутніх педагогічних працівників, формуючи в студентів медіакультуру й відповідні вміння.

Аналіз останніх публікацій. Важливість дослідження пояснюється потребою в удосконаленні підготовки майбутніх педагогічних працівників у зв'язку з актуалізацією необхідності розвитку навичок інфомедійної грамотності. Зауважимо, що фрагментарно важливості медіаосвіти в педагогіці й безпосередньо викладанню медіаграмотності як дисципліни присвячена значна кількість робіт.

Зокрема, питанням розвитку навичок інфомедійної грамотності як частини підготовки майбутніх педагогічних працівників і методикам викладання медіаграмотності для різних вікових груп і в різних дисциплінах присвячували свої дослідження Г. Безкоровайна, Н. Волкова, Г. Дегтярьова, О. Залюбівська, В. Іванов, І. Іванова, В. Казимір, Т. Мацкевич, С. Петренко, Т. Устищенко. Ці науковці й освітяни вивчають теоретичні засади впровадження розвитку навичок інфомедійної грамотності в різних сферах і на різних етапах навчального процесу, а також діляться власним педагогічним досвідом.

Утім, питання того, як саме має відбуватися вдосконалення підготовки майбутніх педагогічних працівників у сфері медіаосвіти не в достатній кількості викладено в галузі педагогічних наук. Нова концепція інфомедійної грамотності так само потребує оновленого підходу. До того ж, бракує систематичного уніфікованого підходу до таких досліджень й опертя на міжнародний досвід. Також варто додати, що активізація діяльності просвітницьких організацій у сфері медіаграмотності приводить до того, що попередні теоретичні напрацювання втрачають свою актуальність. Саме цим пояснюємо необхідність нового погляду на порушену нами тему.

Метою дослідження є аналіз шляхів впровадження методик викладання та розвитку навичок

інфомедійної грамотності в підготовці майбутніх педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу. Насамперед важливо зазначити, що існує відмінність між поняттями медіаграмотності й інфомедійної грамотності. Згідно з новою редакцією Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, інфомедійна грамотність (медіа інформаційна грамотність) – це «<...> сучасна стратегія ЮНЕСКО, яка полягає в поєднанні традиційних концептів «медіаграмотності» й «інформаційної грамотності» в спільний концепт МІГ, що позначає комбінований набір компетенцій (знань, навичок і відносин), необхідних натеper для життя та роботи».

Примітно, що особлива увага в цій стратегії присвячується розвитку відповідних навичок у педагогів. Саме тому пропонуємо розглянути рекомендації щодо впровадження методик викладання та розвитку навичок інфомедійної грамотності в підготовці майбутніх педагогічних працівників у контексті дотримання ключових принципів концепту МІГ, представленими ЮНЕСКО. Додамо, що огляд педагогічних ноу-хау, теоретичних розвідок і власних напрацювань щодо розвитку інфомедійної грамотності буде представлено одразу стосовно обох сфер: як підготовки майбутніх педагогів, так і безпосереднього процесу викладання студентам.

Отже, принцип перший звучить так: «Інформація, комунікація, бібліотеки, медіа, технології, інтернет мають використовуватися суспільством критично. Вони рівні за статусом, і жодне з цих джерел не варто вважати значущим, ніж інші».

Критичність кожного окремого й всіх громадян щодо сприйняття джерел інформації – це запорука здорового розвитку суспільства. Адже, як стверджує Г. Райнголд, медіаграмотність є «<...> важливішою за охорону здоров'я чи освіту. Адже від неї залежать фундаментальні аспекти демократії, економіки, наукових досліджень і застосування знань» (Райнголд, 2019: 8). Вважаємо, що необхідність розвитку навичок критичного мислення в процесі викладання безумовна. Також додамо, що підхід до цього має бути трансдисциплінарним, а окремі елементи розвитку медіаграмотності мають бути інтегровані впродовж усього навчального процесу.

Принципово важливе те, що розвиток критичного мислення можливий лише за умов практичного тренування цих навичок, а також перевірки знань. Існує значна кількість методів, за допомогою яких можна цього досягти, втім, як зазначається в посібнику «Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови»:

«Добирати їх учителю слід з огляду на мету, завдання, зміст уроку. Крім того, слід зважати на особливості цих методів, адже на певних етапах уроку вони ефективніші, а отже, доречніші. Учитель має опанувати якомога більше методів розвитку критичного мислення та бути обізнаним з особливостями їхнього ефективного застосування» (Нікітченко, 2017: 9). На нашу думку, для цього найкраще підійдуть інтерактивні вправи, оскільки вони забезпечують активну участь студентів у навчальному процесі. З власного педагогічного досвіду зазначимо, що серед найефективніших вправ можна назвати такі: «<...> робота в парах/тріях»; «Карусель»; дискусії, ділові ігри, аналіз ситуацій; метод акваріуму; «Мозаїка»; рольові методи; «Мікрофон»; «Мозковий штурм» s брейн-ринг» (Авраменко, 2019: 1).

На нашу думку, принцип рівності джерел в освітньому процесі може бути реалізований кількома шляхами. По-перше, викладач сам повинен демонструвати рівнозначність усіх джерел отримання інформації. До прикладу, готуючись до лекції або надаючи методичні рекомендації щодо виконання того або іншого завдання, необхідно використовувати або радити до використання різні способи отримання інформації; не варто нехтувати джерелом через його порівняну незручність у застосуванні; під час проведення семінарів або лекцій демонструвати або заохочувати демонстрацію використання медіа чи інших технологій. По-друге, під час підготовки будь-яких наукових робіт (індивідуальні домашні завдання, дослідницькі проекти, конкурсні, курсові, кваліфікаційні роботи, тези на наукові конференції тощо) студентом та/або учнем важливо пояснювати, що джерельна база має бути якомога більш насиченою – тобто неможливо отримати релевантні висновки, користуючись тільки Інтернет-джерелами. Підтвердження цієї тези знаходимо в Г. Муравицької: «Для дослідження потрібно збирати як теоретико-методологічний матеріал, <...> так і фактографічний матеріал або формування емпіричної бази дослідження. У процесі експерименту проводяться наукові дослідження, порівнюються теоретичні й експериментальні результати. При зіставленні наукового результату з практикою необхідний збіг теоретичних положень з явищами, що спостерігаються в практичних ситуаціях» (Муравицька, 2015: 7). Таким чином, для проведення повноцінного якісного наукового дослідження необхідно додавати комунікацію, медіа, технології, бібліотеки як канали інформації, що важливо пояснювати студентам. Цьому необхідно вчити майбутніх науково-педагогічних кадрів.

Пропонуємо ознайомитись із формулюванням другого принципу: «Кожен громадянин є творцем інформації/знань. Кожен має право на доступ до інформації/знань і право на самовираження. Медійна й інформаційна грамотність має бути для всіх – і для чоловіків, і для жінок, – і тісно пов'язана з правами людини». Він є фундаментальним, тож детально інтерпретувати поняття ми не будемо – просто завважимо, що в контексті розвитку навичок інфомедійної грамотності важливою складовою частиною є індивідуальний творчий процес. Додамо, що параметр творчості й неординарності особистості, її підходу до розв'язання поставлених завдань напряму пов'язаний із рівнем розвитку критичного мислення (Залюбівська, 2017: 4).

Принцип третій наголошує: «Інформація, знання та повідомлення не завжди нейтральні, незалежні чи неупереджені. Будь-яка концептуалізація, використання та застосування МІГ повинна зробити це твердження прозорим і зрозумілим для всіх громадян». На нашу думку, в контексті імплементації цього принципу в освітній процес важливо знайомити студентів із поняттям об'єктивності, стандартами журналістики, поняттям повноти інформації та маніпулюванням нею. У цьому ключі корисними будуть вправи на критичне прочитання текстів, інтерактивні вправи, дискусії та метод кейс-стаді (Ізбаш, 2019: 5; Волошина, 2017: 3). Для глибшого розуміння цих явищ варто рекомендувати для ознайомлення онлайн-курси з медіаграмотності – до прикладу, на платформі Prometheus (курси «Інформаційні війни», «Критичне мислення для освітян», «Освітні інструменти критичного мислення», «Медіаграмотність для освітян», «Медіаграмотність: практичні навички» тощо); EdEra (курси: «Very Verified», «Фактчек: довіряй-перевіряй» та інші), IREX («Медіаграмотність для громадян»). Матеріал цих освітніх проєктів підібраний таким чином, що інформація підходить для засвоєння всіма віковими категоріями, й зручний у використанні. Варто додати, що деякі практичні вправи, запропоновані в курсах, добре підійдуть як для самоперевірки студентами своїх знань, так і для рефлексії, роботи в групах і творчих досліджень безпосередньо на навчальних заняттях.

Четвертий принцип підкреслює, що «Кожен громадянин хоче отримувати й розуміти нову інформацію, знання та повідомлення та мати можливість на спілкування з іншими, навіть якщо він не висловлює це прагнення. Їхні права на це ніколи не мають порушуватися». На нашу думку, він корелює з одними з основних властивостей інформації – її доступністю та зрозумілістю. Як

учителю або викладачу цього досягти – на нашу думку, це питання в Україні досить відкрите й дискусійне. Втім, багато в чому освітяни погоджуються: по-перше, навчання медіаосвіті й медіаграмотності має бути наскрізним і на всіх дисциплінах; по-друге, воно має відбуватися паралельно з творенням нового контенту й розвитком у студентів креативності; по-третє, теорія має завжди підкріплюватися конкретними практичними вправами на розвиток відповідних навичок – до прикладу, «<...> розв'язання дидактичних вправ, завдань, ігор аналітичного й продуктивного характеру» (Залюбівська, 2019: 4); «<...> брейнстормінг «Актуальність медіа в Україні», гра «Власники медіа», рольова гра «Купуємо медіа», гра-енерджайзер «Австралійський дощ», гра «Білий шум», вправа «Намалюй тактильно», вправа «Колесо емоцій», гра «Асоціативне поле», кейс «Створи новину без емоційного впливу», гра «Декодування інформації через відео й зображення», гра-енерджайзер «Створи павутинку інформації», брейнстормінг «Факт і судження», рольова гра «Шість капелюхів мислення», рефлексивна гра «Сніжинка», рефлексивна гра «Королева», творча вправа «Створи меседж», рефлексія «Настрій»» (Ізбаш, 2019: 5) тощо.

Хочемо відзначити, що кілька із зазначених вправ були використані для розвитку навичок інфомедійної грамотності на власному педагогічному досвіді під час викладання студентам 2 курсу дисципліни «Практичний курс англійської мови». Це, зокрема, гра «Шість капелюхів мислення» та «Асоціативне поле», а також вправа «Створи меседж». Метод капелюхів мислення виконує подвійну мету: дозволяє не тільки розвивати критичне мислення та креативність у студентів у процесі обговорення різноманітних педагогічних ситуацій або запитань-викликів, але й вдосконалювати їхній рівень розмовної англійської. Гра «Асоціативне поле» допомагає зрозуміти ставлення майбутніх педагогів до медіа, ступінь важливості для них інформації та її критичного сприйняття, а деяким студентам ще й дозволяє полегшити сприйняття складних термінів. Вправа «Створи меседж» сприяє не тільки покращенню навичок письмової ділової англійської мови, але й прояснює основні принципи роботи із соціальними мережами.

Останній принцип попереджає про те, що «Медійна й інформаційна грамотність не набувається одномоментно. Це постійний і динамічний досвід і процес. Його можна вважати завершеним, якщо він містить знання, вміння та установки щодо використання, створення та передачі інфор-

мації, щодо медіа й технологічного контенту». Системність – це запорука результативності формування навичок критичного мислення. Це підтверджують дослідниці Г. Волошина й Л. Роечко. «Підготовка майбутніх учителів до застосування прийомів розвитку критичного мислення повинно мати системний характер і передбачати психологічну, педагогічну й методичну складові» (Волошина, 2017: 3). Наголосимо, що ми не погоджуємося з твердженням щодо того, що процес розвитку інфомедійної грамотності може вважатися завершеним, оскільки з розвитком новітніх технологій інформація та отримані знання можуть швидко втрачати актуальність.

Висновки. Розвиток у молоді й зокрема майбутніх педагогічних працівників навичок інфомедійної грамотності – потреба часу. Згідно з принципами концепту МІГ, представленими ЮНЕСКО, це – постійний систематичний процес, упродовж якого громадяни (рівні у своєму праві отримувати, розуміти й творити нову інформацію) навчаються критичного мислення, розумінню рівності джерел отримання нових знань й усвідомленню того, що інформація не завжди неупереджена.

У процесі опрацювання джерельної бази ми отримали змогу сформулювати кілька основних правил щодо викладання та розвитку навичок інфомедійної грамотності в підготовці майбутніх педагогічних працівників. По-перше, запорукою ефективного навчання медіаграмотності є наскрізний, систематичний і трансдисциплінарний підхід. По-друге, завжди варто закріплювати отримані теоретичні знання практичними вправами, серед яких ми виокремили інтерактивні вправи (метод шести капелюхів, гра «Сніжинка», «Акваріум», «Карусель» та інші), критичне прочитання текстів і кейс-стаді. Не менш важливою є позаурочна діяльність – індивідуальні творчі завдання для студентів, а також курси самоосвіти.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в дослідженні окремих методів або вправ у контексті розвитку навичок інфомедійної грамотності в майбутніх педагогічних працівників, а також у проведенні емпіричного дослідження (анкетування, глибинних інтерв'ю, фокус-групи) стосовно ефективності того або іншого метода серед студентів-педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко К. Удосконалення методичної підготовки майбутніх педагогічних працівників засобами інтерактивного навчання на уроках англійської мови. *Молодь і ринок*. 2019. № 4 (171). С. 162–167.
2. Аксьонова Н. Методика відбору інтернет-інформації: вплив сучасних інтернет-технологій. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2014. Вип. 39. С. 385–396.
3. Волошина Г., Роечко Л. Підготовка майбутнього вчителя до застосування прийомів розвитку критичного мислення на уроках літературного читання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2017. Вип. 57. С. 16–25.
4. Залюбівська О. Інструменти медіаграмотності для розвитку критичного мислення, творчого потенціалу та системи цінностей майбутніх викладачів вищої школи. *Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку* : збірник статей Сьомої Міжнар. наук.-метод. конф. Київ : Академія української преси, 2019. С. 289–297.
5. Ізбаш С. Медіакомпетентність як складова андрагогічної підготовки майбутніх магістрів освіти. *Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку* : збірник статей Сьомої Міжнар. наук.-метод. конф. Київ : Академія української преси, 2019. С. 297–309.
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). *Media Sapiens* : вебсайт. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosviti-v-ukraini-nova-redaktsiya/> (дата звернення: 29.12.2019).
7. Муравицька Г. Інформація як стратегічний ресурс організації науково-дослідного процесу. *Демократичне врядування*. 2015. Вип. 15. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=DeVr_2015_15_19.
8. Рейнголд Г. Детектор фігні. *Media Sapiens* : вебсайт. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/10453/2011-02-02-detektor-figni/> (дата звернення: 29.12.2019).
9. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови : навчально-практичний посібник / О. Нікітченко, О. Тарасова. Харків : "Друкарня Мадрид", 2017. 104 с.
10. ЮНЕСКО опублікувала п'ять принципів медійної та інформаційної грамотності. *Media Sapiens* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/37mTLgX> (дата звернення: 29.12.2019).
11. Як краще викладати медіаграмотність у школі? Думка вчителів. *Media Sapiens* : вебсайт. URL: <https://bit.ly/36aSzNm> (дата звернення: 29.12.2019).
12. Marr, B. How Much Data Do We Create Every Day? *Forbes* : website. URL: <https://bit.ly/35cabY5> (дата звернення: 29.12.2019).
13. Sustainable Development Goals. *United Nations* : website. URL: <https://bit.ly/2Q7EZoh> (дата звернення: 29.12.2019).
14. UNESCO Media and information literacy curriculum for teachers. URL: <https://bit.ly/3590kSy> (дата звернення: 29.12.2019).

REFERENCES

1. Avramenko, K. Udoskonalennia metodychnoi pidhotovky maibutnikh pedahohichnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnoho navchannia na urokakh anhliiskoi movy. [Improvement of methodical preparation of future teachers by means of interactive learning in the English language]. *Molod i rynek*. 2019. Vol. 4 (171). pp. 162–167. [in Ukrainian].
2. Aksyonova, N. Metodyka vidboru internet-informatsii: vplyv suchasnykh internet-tekhnologii. [Method of selection of Internet-information: influence of the modern internet-based technologies]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*. 2014. Vol. 39. pp. 385–396. [in Ukrainian].
3. Voloshyna, H., Roienko, L. Pidhotovka maibutnoho vchytelia do zastosuvannia pryiomiv rozvytku krytychnoho myslennia na urokakh literaturnoho chytannia. [Preparation of future primary school teachers for using of methods for the development of critical thinking in literary reading lessons]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly*. 2017. Vol. 57. pp. 16–25. [in Ukrainian].
4. Zaliubivska, O. Instrumenty mediahramotnosti dlia rozvytku krytychnoho myslennia, tvorchoho potentsialu ta systemy tsinnosti maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly. [Media literacy tools for the development of critical thinking, creative potential and system of values of future higher school teachers]. *Suchasnyi prostir mediahramotnosti ta perspektyvy yoho rozvytku: zbirnyk statei Syomoi Mizhnar. nauk.-metod. konf. Kyiv : Akademiia ukrainskoi presy*. 2019. pp. 289–297. [in Ukrainian].
5. Izbash, S. Mediakompetentnist yak skladova andrahohichnoi pidhotovky maibutnikh mahistriv osvity. [Media competence as a component of the andragogical training for future masters of education]. *Suchasnyi prostir mediahramotnosti ta perspektyvy yoho rozvytku: zbirnyk statei Syomoi Mizhnar. nauk.-metod. konf. Kyiv : Akademiia ukrainskoi presy*. 2019. pp. 297–309. [in Ukrainian].
6. Kontsepsiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia). [Concept of Implementation of Media Education in Ukraine (new edition)]. Available at: <https://bit.ly/2Q4CQtF> (Accessed 29 Dec. 2019). [in Ukrainian].
7. Muravytska, H. Informatsiia yak stratehichniy resurs orhanizatsii naukovo-doslidnoho protsesu. [Information as a strategic resource of the organization of the scientific research process]. *Demokratychnе vriaduvannia*. 2015. Vol. 15. [in Ukrainian].
8. Rheingold, H. Detektor fihi. [Crap Detection]. Available at: <https://bit.ly/2slcV88>. (Accessed 29 Dec. 2019). [in Ukrainian].
9. Formuvannia navychok krytychnoho myslennia na urokakh inozemnoi movy : navchalno-praktychnyi posibnyk. [Formation of critical thinking skills in foreign language lessons]. / O. Nikitchenko, O. Tarasova. Kharkiv : «Drukarnia Madryd», 2017. 104 p. [in Ukrainian].
10. YuNESKO opublikovala piat pryntsypiv mediinoi ta informatsiinoi hramotnosti. [UNESCO had published five principals of media and information literacy]. Available at: <https://bit.ly/37mTLgX>. (Accessed 29 Dec. 2019). [in Ukrainian].
11. Yak krashche vykladaty mediahramotnist u shkoli? Dumka vchyteliv. Available at: <https://bit.ly/36aSzNm>. (Accessed 29 Dec. 2019). [in Ukrainian].
12. Marr, B. How Much Data Do We Create Every Day? Available at: <https://bit.ly/35cabY5>. (Accessed 29 Dec. 2019). [in English].
13. Sustainable Development Goals. Available at: <https://bit.ly/2Q7EZoh>. (Accessed 29 Dec. 2019). [in English].
14. UNESCO Media and information literacy curriculum for teachers. Available at: <https://bit.ly/3590kSy>. (Accessed 29 Dec. 2019). [in English].